

AZ ÁLLOMÁNYNYILVÁNTARTÁS EGYSÉGES RENDSZERÉNEK KIALAKÍTÁSA A KOHÓ- ÉS GÉPIPARI SZAKKÖNYVTÁRI HÁLÓZATBAN

/Vitaindító tanulmány/

dr. Györe Pál

A könyvtárügyről szóló 1956. évi 5.sz. törvényerejű rendelet végrehajtására kiadott MT határozat a könyvtári hálózati központok feladatává teszi - többek között - a hálózatukhoz tartozó könyvtárak állománynyilvántartásának megszervezését. Az 1957 végén kiadott 7312/1957 KGM sz. utasítás, amely a KGM Műszaki Információs és Fordító Vállalat /jelenleg Műszaki Tájékoztató és Propaganda Intézet/ átszervezéséről és tevékenységéről intézkedik, a Vállalatra ruházta az alközponti funkciók ellátását, s ennek keretében előírja, hogy az alközpont "megszervezi a hálózathoz tartozó könyvtárak állománynyilvántartását", - ez a passzus nyilvánvalóan a könyvtárügyi törvény végrehajtási utasításából került a rendeletbe. Meglepő viszont, hogy a KGM rendelet után kb. negyedév múlva kiadott 103/1958 MM sz. utasítás ezt a passzust nem tartalmazza az alközpontokra megszabott feladatok között. Van ugyan ennek az utasításnak egy pontja, amelyben az állománynyilvántartás megszervezése is beleérthető; a 2.§ 4. pontja szerint az alközpontok kötelesek elkészíteni a hálózatukhoz tartozó könyvtárak működési /szervezeti/ szabályzatát. Ez a szabályzat tartalmazhatná az állománynyilvántartás egységes rendszerét is, de az elkészült mintaszabályzat, s az ennek alapján kidolgozott KGM szabályzat csak a kölcsönzési nyilvántartás rendszerének szabályait fejti ki részletesebben /1, 2/.

Az OMKDK módszertani osztálya - eleinte egyedül, később az alközpontokkal együttműködve - állandóan arra törekedett, hogy a műszaki termelési hálózathoz tartozó szakkönyvtárakban egységes nyilvántartási rendszer alakuljon ki, a könyvtári nyilvántartásokra vonatkozó országos szabványok alapján. A szakkönyvtárak fejlődése azonban olyan egyenetlenül ment végbe, hogy egységes nyilvántartási rendszer mind a mai napig nem alakulhatott ki. Ennek legfőbb oka az volt, hogy a könyvtári állomány egyre gyorsabb ütemű gyarapodásához képest a feldolgozás teljesen lemaradt elsősorban azért, mert a szakkönyvtárak nagy többsége nem alkalmazott /s ma sem alkalmaz/ megfelelő számú szakképzett könyvtárost /3/. A másik ok a szakkönyvtárak egymástól, az OMKDK-tól és az Alközponttól való elszigetelődése volt. Az OMKDK módszertani osztályának, s az alközpontoknak nem volt, s ma sincs olyan apparátusuk, amely elegendő volna ahhoz, hogy a műszaki termelési hálózathoz tartozó kb. 1000 szakkönyvtár tevékenységét állandóan figyelemmel kísérhessék s bekapcsolhassák

Öket a hálózat vérkeringésébe. A harmadik ok pedig az volt, hogy sem az OMKDK módszertani osztálya, sem az alközpontok egyáltalán nem foglalkoztak azzal, hogy az állománynyilvántartás egyes munkafázisait központi feldolgozással lehetne racionalizálni.

A következőkben az állománynyilvántartás egységes megszervezésének lehetőségeit és szempontjait vetem fel négy könyvtári munkafázisra vonatkozóan: 1. állományleltározás /állománybaiktatás/; 2. feldolgozás /osztályozás, katalogizálás/; 3. kölcsönzés; 4. raktározás /bár a raktározás nem nyilvántartás, a szakrendi raktározás sok könyvtárban a szak szerinti nyilvántartást pótolja katalógus hiányában - ezért a raktározás nyilvántartási kérdés is lehet/.

1. Állományleltározás

Bár a vállalati szakkönyvtárak nagy többsége jelenleg már a MSz 3448 sz. szabványban előírt módon és formában végzi az állomány leltározását, van még jó néhány szakkönyvtár, amely nem szabványosan leltároz, vagy egyáltalán nem vezet az előírásoknak megfelelő leltárkönyvet. Ezért egyes szakkönyvtárakban szükség van az állomány újra leltározására. Az újra leltározás azokban a könyvtárakban is szükségessé válhat, amelyekben a gyűjtőkör megváltozása miatt az állományból nagyobb számú egységet iktatnak ki. A visszamenőleges állományleltározás tehát még mindig "élő" probléma, ezért a nagyobb mennyiségű állomány leltározásának ésszerű, gazdaságos, gyors elvégzését célzó nem hagyományos módszerekkel is foglalkoznunk kell. Ezen a téren feltétlenül figyelembe kell vennünk azokat a kísérleteket és eredményeket, amelyeket a Gorkij Könyvtár folytatott, illetve ért el /4/. Meg kell vizsgálnunk, hogy a fényképezett címleltár technikáját hogyan alkalmazhatjuk, s hogyan köthetjük össze ezt a technikát a feldolgozás /katalogizálás, katalógus-készítés/ munkafolyamataival. A kísérleteket oly könyvtárban kellene megkezdeni, ahol nagyobb arányú újra leltározási és feldolgozó munka elvégzése vált szükségessé.

2. Feldolgozás

A feldolgozás terén a szakkönyvtárak munkája egyáltalán nem kielégítő. A KGM területén lévő kb. 240 szakkönyvtárból mindössze 136-ban van olyan katalógus, amelynek alapján felvilágosítást lehet adni az állomány tartalmáról. A 136 katalógusból 34 ETO rendszerű, 102 saját rendszerű. Mind az ETO, mind a saját rendszerű katalógusok nagy többsége nem eléggé mélyen tagolt, ezért csak megközelítően alkalmas az állomány szak szerinti feltárására. A katalogizálás általában csak a könyvekre terjed ki, nagyon kevés az olyan könyvtár, ahol az egész állományról komplex szakkatalógus /tárgyszókönyv/ készül /könyv, folyóirat, szabadalom, prospektus, fordítás stb./.

A feldolgozás /osztályozás, címlírás, katalógus-készítés/ terén hatalmas munka vár elvégzésre. Alig remélhetjük, hogy a feldolgozásban mutakozó elmaradást a szakkönyvtárak belátható időn belül

meg tudják szüntetni, ha csak a könyvtárosok létszámában, szakképzettségében ugrásszerű emelkedés nem következik. Erre az ugrásszerű emelkedésre természetesen nem számíthatunk, ezért más lehetőségeket, módszereket kell keresnünk a visszamenőleges feldolgozás /rekatalogizálás/ gazdaságos elvégzésére és a kurrens feldolgozás ésszerűsítésére, meggyorsítására. Gyors, naprakész feldolgozás nélkül ugyanis minden szakkönyvtár halott. Hiába halmozuk fel a polcokon a szakirodalmat, ha nem gondoskodunk rendezéséről, felhasználhatóságátételéről; az állománygyarapítás feldolgozás nélkül - : pazarlás! De pazarlás az is, ha pl. ugyanarról a könyvről több helyen készítenünk katalóguscédulát - ahelyett, hogy központi feldolgozással juttatnánk el az igénylő könyvtárakhoz. A fejlett országok többségében a katalógizálás kooperatív, többek együttműködésén alapuló műveletté vált. "Értelmetlen dolog, hogy ugyanazon műnek minden egyes példánya annyiszor legyen tárgya a katalógizálási eljárásnak, ahány könyvtáros kezébe kerül" /5/.

Mind a visszamenőleges állományfeldolgozás /rekatalogizálás/, mind pedig a kurrens feldolgozás terén meg kell valósítanunk az együttműködésen alapuló, a részben központosított feldolgozást. A műszaki termelési hálózatban, a közelebből a KGM szakkönyvtári hálózatban ezt a munkát úgy kell megszervezni, hogy összhangban legyen a központi feldolgozásra irányuló országos törekvésekkel, távlati tervekkel.

A/ Rekatalogizálás

A rekatalogizálást az alábbi főbb szempontok figyelembevételével lehetne megszervezni.

a/ Iparáganként fel kell mérni, hogy mekkora könyvállomány rekatalogizálását kell elvégezni; a felmérésben figyelembe kell venni az egyáltalán fel nem dolgozott, a hiányosan feldolgozott és a követelményeknek meg nem felelően feldolgozott állományt. A felmérést az ágazati műszaki tájékoztató irodának kell elvégeznie az Alközpont irányító közreműködésével a szakkönyvtárak gyűjtőkörének pontos meghatározása és a gyűjtőkör alapján történt ellenőrzése /selejtezés, átadás stb./ után.

b/ A feldolgozandó állományról szerző, illetve rendsző szerinti betűrendes és az Egyetemes Tizedes Osztályozás szerinti szakkatalógust kell készíteni. Az ETO alkalmazását az indokolja, hogy az OMK-ban a más nagy műszaki-tudományos szakkönyvtárakban, továbbá a KGM legfejlettebb műszaki könyvtáraiban ezt a rendszert alkalmazzák, a annak ellenére, hogy sok strukturális és logikai hibája van, a gyakorlatban kielégítően használható; az egyes szakkönyvtárakban kialakított saját osztályozási rendszerek - bár néhol jól alkalmazkodnak az állomány összetételéhez - semmivel sem tártják fel mélyrehatóbban a szakirodalmat, mint az ETO alapján készült katalógusok. Az egységes feldolgozásra tehát jelenleg még mindig az ETO a legalkalmasabb.

- c/ Mivel a vállalati műszaki könyvtárak többsége munkaerő hiányában nem tudja elvégezni a rekatalogizálást, ezt iparáganként központi feldolgozással kell elkészíteni. A feldolgozásra váró állományról a leltárkönyv vagy a részben használatos katalóguskartonok alapján egyszerűsített címlétrást kell készíteni, s ezt annyi példányban kell sokszorosítani, hogy kielégítse az összes könyvtár igényét. Ha az ágazati műszaki tájékoztató irodának nincs megfelelő sokszorosító apparátusa, akkor a cédulák sokszorosítását lehetőleg bér munkában kell elvégeztetni.

Az ETO jelzeteket az iparági könyvtárak ETO szerinti katalógusainak, továbbá az Alközpont, az OMKDK és a FMÜEKK katalógusainak felhasználásával kell megállapítani. Az említett könyvtárak állományában nem található könyvek szakozását az iparág gyakorlott decimátoraival kell elvégeztetni.

A betűrendes és szakkatalógushoz megállapított cédulamennyiségen túl tanácsos egy-két többletpéldányt is készíteni a különleges helyi szakozási igények kielégítésére.

A cédulákat úgy kell elkészíteni, hogy azok egy példánya felhasználható legyen iparági központi katalógus megszerkesztésére is /előhely feltüntetése/.

A rekatalogizálás meggyorsítása és egyszerűsítése érdekében kísérleteket kell végezni új technikai eljárások kidolgozására, figyelembe véve a Gorkij könyvtár tapasztalatait. Ki kell jelölni egy ágazati központot, amelyben 1964-ben megkezdhetik a kísérleteket.

- d/ A rekatalogizálás megszervezése, mielőbbi lebonyolítása érdekében megfelelő mértékben ki kell építeni, illetve meg kell erősíteni az Alközpont és az ágazati tájékoztató irodák hálózati-módszertani csoportjait, hogy a munkákat hatékonyan irányíthassák, és operative is részt vegyenek a munkában. Minden iparágában felmérést kell végezni, hogy milyen személyi és anyagi feltételei vannak a rekatalogizálás elvégzésének. El kell érni, hogy az 1964-es kísérleti esztendő után 1965 végére a rekatalogizálást mindenütt elvégezzék.

B/ Kurrens feldolgozás

A folyamatosan beszerzett szakkönyvek feldolgozásában fokozatosan át kell térnünk a központi katalógizálásra, illetve a központi cédula ellátás igénybevételére. Ezzel biztosíthatjuk a címlétrás egyöntetűségét s jelentős idő- és munkaerő-megtakarítást érhetünk el /6/.

A magyar könyvek központi katalógizálása 1949-ben indult meg az Országos Könyvtári Központ, illetve a Népkönyvtári Központ szervezésében; a katalóguscédulák adréma sokszorosítással készültek. 1953-

tól kezdve a katalóguscédulák központi előállítását és terjesztését az Állami Könyvterjesztő Vállalat Könyvtárellátó Osztálya végzi, s azóta a katalóguscédulák nyomtatásban készülnek, a címleírásokat pedig az Országos Széchényi Könyvtár könyvfeldolgozó osztálya készíti. Feldolgozzák a könyvkereskedői forgalomba kerülő összes könyvet, s a könyvtárak különféle kiadványai közül azokat is, amelyek nem kerülnek könyvtárusi forgalomba.

A központi cédulaellátást a tudományos és szakkönyvtárak túlnyomó többsége nem veszi igénybe. Ennek főbb okai, hogy a könyv megjelenésétől 5-6 hét is elmúlik a cédulák elkészítéséig, a máshol vásárolt könyvekhez a Könyvtárellátó nem ad cédulát, s utánrendelést nem fogad el. A cédulák ETO jelzetekkel való ellátása a közművelődési könyvtárak igényei szerint történik, ezért az esetek nagy többségében a tudományos és szakkönyvtárak igényeit nem elégíti ki. A cédulákon igen sok a sajtóhiba is a nem eléggé gondos nyomdai korrek-túra miatt.

A központi cédulaellátás jelenlegi hibáinak kiküszöbölésére, tökéletesebb megoldására kísérletek folytak és folynak az Országos Széchényi Könyvtárban. BÓDAY Pál, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ munkatársa ujitási javaslatot készített a nyomtatott katalóguscéduláknak xerox-ofszet eljárásan alapuló előállítására. "Az új eljárás lehetőséget nyújt arra, hogy valamennyi magyar könyvtár minden olyan műről, amelyet a Magyar Nemzeti Bibliográfia közölt, központilag készített, színvonalas katalóguscédulát, illetve lemezt rendeljen. Az alumínium lemezeket rendelő könyvtárak a cédulák sokszorosítása előtt elvégezhetik a sajátos igényeknek megfelelő javításokat, kiegészítéseket, és megfelelő számú cédulát sokszorosíthatnak." /7/

Az ujitási javaslat alapján végzett kísérletek igen biztató eredményeket mutatnak, s ezzel az eljárással valószínűleg rövidesen megoldódik a magyar könyvek központi feldolgozásának problémája, s a későbbiekben lehetőség nyílik a kurrens külföldi beszerzések központi feldolgozására is. Az előbbiek figyelembevételével a kurrens könyvbeszerzések feldolgozását a KGM területén a következő szempontok szerint célszerű végezni.

- a/ A magyar szakkönyvek feldolgozásához igénybe kell venni a Könyvtárellátó központi katalóguscéduláit, különösen azokban a vállalatokban, ahol eddig egyáltalán nem, vagy nem ki-elégítő módon végezték a katalógizálást.

Ha az OSZK - az említett eljárás bevezetésével - átveszi a Könyvtárellátótól a központi feldolgozást, illetve cédula-ellátást, akkor minden vállalati és intézeti szakkönyvtárnak ezt a szolgálatot kell igénybe vennie.

A Könyvtárellátó katalóguscéduláiból annyit kell rendelni, hogy elegendő legyen szerzői-betűrendes és ETO szerinti szak-katalógus készítésére. Az ETO jelzetek helyességének felül-vizsgálatára minden iparágban szakosodó brigádot kell létesí-

teni. Ez a brigád tanácsot ad az egyes könyvtáraknak, hogy a központi katalóguscédulák ETO jelzeteit hogyan egészítsék ki vagy módosítsák.

- b/ A devizaigényes szakkönyvek feldolgozását az ágazati műszaki tájékoztató iroda katalogizáló részlegében központilag kell elvégezni. Kísérletezni kell azzal a megoldással, hogy a központi feldolgozást az iparág legjobb szakosodóinak, címleíróinak együttműködésén alapuló munkamegosztással végezzék el; így nem kellene az ágazati iroda könyvtáros létszámát nagyobb mértékben emelni; a feldolgozásban együttműködést lehetne kialakítani az OMK, a Műegyetemi Könyvtár, az Alközpont és az ágazati irodák között annak érdekében, hogy a közös beszerzések katalogizálását koordinálják.

A központi katalogizáláshoz gondoskodni kell a megfelelő sokszorosító apparátusról és mindazokról az anyagi és személyi feltételekről, amelyek a munka megindítását lehetővé teszik.

Az ágazati irodák megszervezése és megerősödése után, 1964-ben kísérletképpen 2 iparágban kell megindítani a központi feldolgozást, és az így szerzett tapasztalatok és kialakult módszerek alapján 1965-től kezdve lehetőleg minden iparágban át kell térni a központi feldolgozásra.

Ha az OSZK megindítja a kurrens könyvbeszerzésekről a központi cédulaellátást, akkor minden szakkönyvtárnak ezt kell igénybevennie.

- c/ A szocialista országokból származó szakkönyvek központi feldolgozását nagy mértékben gátolja, hogy ezek rendelése nem centralizáltan történik; ezért meg kell vizsgálni azt a lehetőséget, hogy ezek rendelése is az ágazati irodán, illetve az Alközponton keresztül történjék. Fel kell mérni, hogy iparáganként kb. milyen mennyiségű beszerzésről van szó és a központi feldolgozás milyen anyagi és személyi feltételeket kíván.

Mivel az OMKDK a szocialista országok szakirodalmát teljességre törekedve gyűjti, meg kell vizsgálni, hogyan lehetne az együttműködést megkezdeni az OMKDK és az egyes iparágak között a központi katalogizálásban.

Első lépésben azoknak a könyvtáraknak munkáját kell támogatni, amelyek szakkönyveikről egyáltalán nem, vagy nem megfelelően készítettek el a katalógust. Ezek a könyvtárak havonta egyszer az OMK-ban lemásolhatnák azoknak a könyveknek a katalóguscéduláit, amelyeket megrendeltek, s az OMK-ban már megvannak. Másik megoldás, hogy megbízást adhatnak a Műegyetemi Könyvtárnak a katalógus elkészítésére, illetve sokszorosítására.

Azoknak a könyveknek a katalogizálását, amelyek a két nagy könyvtárban nem találhatók, a már említett iparági szakosó, címleíró brigád közreműködésével kell elvégezni.

Ha az OSZK a központi cédulaellátást a szocialista országokból beszerzett szakkönyvekre is kiterjeszti, akkor az összes könyvtárnak ezt kell majd igénybevennie.

Más dokumentumfajták /folyóiratcikk, kutatási jelentés, szabadalom, prospektus stb./ feldolgozásával a dokumentáció feldolgozásáról és feltárásról készülő tanulmányban foglalkozom.

3. Kölcsönzés

A kölcsönzési nyilvántartások terén egyelőre nem célszerű teljes egységekre törekedni, mert meglehetősen nagy különbségek vannak a könyvtárak között mind az állomány nagysága, mind az olvasók száma tekintetében. Ezért a kölcsönzési nyilvántartást a helyi igényeknek megfelelő formában és méretben kell kialakítani. Kíváncsinos azonban, hogy a kölcsönzési nyilvántartás felvilágosítást adjon arról, hogy egy bizonyos mű kinél van kölcsön és arról, hogy egy olvasónál milyen művek vannak kölcsön. Ezt legcélszerűbben egy könyvkártya és egy személyi lap kitöltésével lehet megoldani.

A nagy állományú és nagy forgalmu könyvtárakban, amelyekben a kölcsönzési, illetve olvasó forgalom analitikus elemzését és statisztikáját is elvégzik, célszerű lehet a fényképezett kölcsönzési nyilvántartás, továbbá az olvasóknak peremlyukasztásos kartonokon való nyilvántartása a Gorkij Könyvtárban kialakult tapasztalatok felhasználásával /8/. A nyilvántartások kidolgozásában arra kell törekedni, hogy azok ne egyszerűen csak regisztrálják az olvasókat, hanem utbaigazító adatokat is tartalmazzanak minél alaposabb megismerésük, s ezáltal az olvasószolgálat minél tökéletesebbé tétele érdekében.

4. Raktározás

Mindaddig, amíg a könyvtárak szakkatalógusa el nem készül, a könyvek szakrendi elhelyezése pótolhatja bizonyos mértékben a katalógust, különösen akkor, ha szabadpolc rendszert vezetnek be. Arra kell tehát törekedni, hogy elsősorban a kisebb könyvtárak állományuk feldolgozásáig olyan szakrendben tárolják a könyveket, hogy az olvasók tájékozódhassanak a vállalati profilnak megfelelő főbb tudományágakra, technológiákra stb. vonatkozó szakirodalomban.

Egyébként a gazdaságos helykihasználás érdekében legcélszerűbb a méret szerint megosztott mechanikus /számrendi/ elhelyezést alkalmazni abban az esetben, ha a könyvtárnak az állományt kielégítően feltárási katalógusai vannak. A raktározás terén - különös tekintettel az állandó helyhiányra - a nagyobb könyvtárakban kísérletezni kell a tömör raktározással, illetve olyan raktározási rendszerrel, amely a

lehető-leggazdaságosabb helykihasználást teszi lehetővé /9/.

— : —

A koordinált állománygyarapítás és az együttműködésen alapuló központi feldolgozás megvalósítása rendkívül bonyolult problémákat vet fel, amelyeknek megoldási módszereit csak alapos előzetes tanulmányok, kísérletek alapján lehet meghatározni /10/. Helyes volna az OMKDK, az alközpontok, a legfejlettebb intézeti és vállalati szakkönyvtárak képviselőiből olyan munkaközösséget szervezni, amely mélyrehatóan megvizsgálná az említett problémákat és javaslatokat tenne megoldásukra. Helyes volna 1964 folyamán ankétot rendezni "A központi katalogizálás problémái a műszaki termelési könyvtárhálózatban" címmel, s az elméleti és gyakorlati kutatómunkát, majd pedig a munka megszervezését az ankéton hozott határozatok alapján végezni el.

Egyetlen könyvtár sem képes arra, hogy egymaga kielégítően végezze el az állománygyarapítás és feldolgozás terén rá háruló feladatokat. Az eddiginél sokkal nagyobb méretű összefogásra van szükség, hogy eredményes munkát végezhessünk. Az összefogásra lehetőséget ad, s egyben kötelezően sürget is a szocialista könyvtárügy alapvető szervezési formája: a hálózati szervezés, amelynek még mindig csak a kezdetén vagyunk. A műszaki fejlesztés támogatása parancsolóan követeli tőlünk, hogy a hálózati elvben kifejezésre jutó együttműködést mindennapi gyakorlattá tegyük, s ezáltal jelentős lépést tegyünk előre az állomány feldolgozásának terén mutatkozó lemaradás megszüntetésében.

:
:

HIVATKOZÁSOK:

- /1/ BALÁZS Sándor: A műszaki könyvtárak szabályzata. = Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatója, 1957. 1/2.sz. 49-62.p.
- /2/ A Kohó- és Gépipari Minisztériumhoz tartozó vállalatok és intézetek műszaki könyvtárainak működési szabályzata. Bp. 1958, KGM Műss.Inf. és Ford.V. 8 lev. /házi soksz./
- /3/ GYÖRE Pál: A könyvtártudomány öt törvénye, különös tekintettel a vállalati műszaki könyvtárakra. = Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatója, 1959. 2.sz. 7-17.p.
- /4/ BARABÁSI Rezső: Egyszerűsítsük a feldolgozó munkát /címlappfényképezés, feldolgozás a Hollerith és foto módszer kombinálásával/. = Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatója, 1961. 1.sz. 21-36.p.
- /5/ LASSO de la VEGA, J.: A könyvtárosi hivatás válsága és jövője. = Revista de Archives, Bibliotecas y Museos, 1960. 1.sz. 109-127.p. OSZK ford. 2387.